Η ΑΠΑΞΙΩΣΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΟΤΗΤΑΣ ΣΤΟ ΝΕΟΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟ

Διονύσης Γ. Δρόσος, Επίκουρος Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Εισαγωγή

Κοινός τόπος των προσεγγίσεων που συναποτελούν ό,τι ονομάζουμε νεοφιλελευθερισμό είναι η καταδίκη της κρατικής ανάμειξης στην αγορά. Ωστόσο, εκείνο που καταδικάζεται δεν είναι απλώς ο δημόσιος χαρακτήρας της παροχής ή παραγωγής μιας σειράς υπηρεσιών. Ούτε απλώς η παρεμβολή προγραμματισμένων ή ad hoc ρυθμίσεων στην απρόσκοπτη λειτουργία της αγοράς. Οι στοχεύσεις της νεοφιλελεύθερης κριτικής στο κράτος έχουν βαθύτερο ορίζοντα : προσβάλλουν την ηθική θεμελίωση της μέριμνας για την κοινωνική αναπαραγωγή, αμφισβητώντας την τελευταία ως ζήτημα δημόσιου ενδιαφέροντος. Αυτό ακριβώς το διάβημα μπορεί να χαρακτησθεί ως 'απαξίωση της δημοσιότητας'.

Οι παρατηρήσεις που ακολουθούν αφορούν στην εσωτερική συνοχή του επιχειρήματος κατά της δημοσιότητας αφενός, και τις αναγκαίες πολιτικές απολήξεις του *αφετέρου*.

*

Η νεοφιλελεύθερη κριτική του δημόσιου τομέα έχει ως πραγματική της βάση, τις αντινομίες της παρεμβατικής, διαχειριστικής και σχεδιαστικής πρακτικής του κράτους. Το πρώτο βήμα αυτής της κριτικής είναι η κατάδειξη των τεχνικών δυσλειτουργιών, αλλά και των αυταρχικών χαρακτηριστικών της τυπικά κρατικής δραστηριότητας. Επισημαίνεται από τον von Mises ότι εκείνο που διακρίνει τη γραφειοκρατικού τύπου διαχείριση που προσιδιάζει στο κράτος - σε σύγκριση με τη διαχείριση οικονομικού τύπου που προσιδιάζει στην επιχείρηση- είναι ο κατ' ανάγκην συγκεντρωτικός, ιεραρχικός και αυταρχικός χαρακτήρας της.[1]

Ενυπάρχει στο κράτος μια τάση προς τον ολοκληρωτισμό. Ο Hayek επισημαίνει ότι ο ολοκληρωτικός έλεγχος των μέσων παραγωγής από το κράτος καταλήγει λογικά στην επιβολή ομοιόμορφων και προαποφασισμένων αξιών στο σύνολο των μελών της κοινωνίας.

1. "Η γραφειοκρατική διαχείριση είναι υποχρεωμένη να συμμορφώνεται στους λεπτομερειακούς κανονες και ρυθμίσεις, που θεσπίζονται από την εξουσία ενος ανωτάτου σώματος" L von Mises, Γραφειοκρατία, Ελληνική Ευρωεκδοτική, 1988, σ 62 Η άποψη αυτή βασίζεται στη θεωρία του για την ορθολογικότητα του οικονομικού πράττειν Βλ επίσης L von Mises, Socialism An Economic and Sociological Analysis, Liberty Classics, Indianapolis, 1981, κεφ 5 ("The Nature of Economic Activity" σ.σ. 95-106), αλλά, κυρίως, βλ την αναλυτική παρουσίαση της θεωρίας της πραξεολογίας στο L Von Mises, Human Action A Treatise on Economics, William Hodge & Company Ltd, London 1949

Το κράτος τείνει να καταστεί ένας 'ηθικός θεσμός' που δεν ανέχεται παρεκλίσεις από τον δικό του γενικό και μοναδικό κανόνα.[2]

Πράγματι, με την ανάληψη σχεδιαστικών αρμοδιοτήτων από την πλευρά του κράτους, παροξύνονται οι περιορισμοί και οι αντινομίες που είναι συναφείς με τη διαχωρισμένη από την κοινωνία μορφή του. Οι γραφειοκρατικές αδράνειες και παραμορφώσεις, ο αυταρχισμός στη λήψη και εκτέλεση των αποφάσεων, αλλά κυρίως στον καθορισμό του τί είναι το κοινό αγαθό, καθώς και η ασθένεια των κινήτρων των δημόσιων λειτουργών, η απόσταση της πολιτικής από την αμεσότητα της κοινωνικής ζωής είναι μερικές από τις αρνητικές όψεις της ειδικά κρατικής πρακτικής, επομένως και ης ανάμειξής της στην κοινωνική αναπαραγωγή. Βεβαίως, ο τυπικά αστικός διαχωρισμός κράτους κοινωνίας, από τον οποίο πηγάζουν οι αντινομίες που καταγγέλλονται, θεωρείται από τους νεοφιλελεύθερους ως αυτονόητα 'φυσικός', αλλά και απαραβίαστος. Η μορφή κράτος αποτελεί την άλλη όψη της σύστασης της αγοράς και επομένως η αποδοχή της δεύτερης είναι που θέτει και τα όρια της αντικρατιστικής ρητορείας. Ο χαρακτήρας της προσιδιάζουσας στο κράτος πρακτικής δεν τίθεται ποτέ ως ζήτημα. Εκείνο που αμφισβητείται είναι κατ' αρχήν το πλάτος των αρμοδιοτήτων του. Όμως, όχι μόνον.

Το εγκώμιο της αποδοτικότητας και της αποτελεσματικότητας του ιδιωτικού τομέα *σε σύγκριση με το δημόσιο* συνοδεύεται πάντα από τη μεθοδική υπονόμευση των αξιών προς τις οποίες συναρτώνται ιστορικά τα ζητήματα της κοινωνικής αναπαραγωγής : κοινωνική *δικαιοσύνη, κοινωνική πρόνοια, συνεργασία και αλληλεγγύη. Στο πλαίσιο της νεοφιλελεύθερης* θεώρησης της κοινωνίας της αγοράς ως 'παιγνίου' που διέπεται από την τυχαία επέλευση μη ηθελημένων αποτελεσμάτων, η έννοια της "διανεμητικής" δικαιοσύνης στερείται νοήματος.[3] Η "διανεμητική" δικαιοσύνη προϋποθέτει μια *διοικητική αρχή* η οποία πραγματοποιεί τη διανομή. Στο βαθμό που τέτοια αρχή δεν υφίσταται, εφόσον η διανομή συντελείται τυχαία, απρόσωπα και ασυνείδητα, δεν τίθεται ζήτημα δίκαιης ή άδικης διανομής. Η κεντρική αρχή περιορίζεται στη διασφάλιση της "διορθωτικής" ή "συναλλακτικής" δικαιοσύνης. Από τη σκοπιά της τελευταίας δεν υφίσταται αδικία παρά μόνον όταν δεν τηρούνται οι συμβάσεις, όταν γίνονται απάτες και όταν η αρχή μεροληπτεί. Η "αυθόρμητη τάξη" συνεπάγεται μια φυσική διανομή, ενώ κάθε παρεμβολή έλλογων και συνειδητών τροποποιήσεων προϋποθέτει βία και μεροληψία.

Το επιχείρημα αυτό αφαιρεί, βεβαίως, τόσο από την εμπλοκή εμπρόθετων, συνειδητών πρακτικών βίας και καταναγκασμού κατά τη διαδικασία παραγωγής και διανομής, όσο και

---

2. F.A.Hayek, Ο Δρόμος προς τη Δουλεία, Έκδοση ΚΠΕΕ, Αθήνα 1985, σ. 136. Επίσης ο M. Friedman κάνει λόγο για αναγκαστική ομοιομορφία επιβαλλόμενη από το 'πολιτικού τύπου' πράττειν σε αντίθεση με την ανοχή και ενθάρρυνση της διαφοροποίησης που προσιδιάζει στο 'αγοραίου τύπου' πράττειν. M. Friedman, Capitalism and Freedom, The University of Chicago Press, 1982 (1962), σ. 15. Βλ. επίσης, M.Friedman & R.Friedman, Free to Choose A Personal Statement, Penguin Books Ltd., 1980. σσ. 47-54.

3. Ο Αριστοτέλης αντιπαραθέτει το 'διανεμητικό' δίκαιο στο 'διορθωτικό' ή αλλιώς "... το εν τοις συναλλάγμασι δίκαιον...". Αριστοτέλης, Ηθικά Νικομάχεια τ. 2, Βιβλίο V, Εκδ. Κάκτος, Αθήνα 1993, σελ. 28. Για τη χρήση της διάκρισης αυτής από τους νεοφιλελεύθερους, βλ. H.B. Acton, The Morals of Markets and Related Essays, Liberty Fund, Indianapolis, 1993, κεφ. 4. "The Egalitarian Collectivist Alternative", σ.σ. 99-134. Επίσης, βλ. F.A. Hayek, Law, Legislation and Liberty. A new statement of the liberal principles of justice and political economy. Complete edition in new one-volume paperback, Routledge & Kegan Paul, London, Melbourne and Henley, 1982, vol. 2 : The Mirage of Social Justice, σ. 70-71. Επίσης βλ. F.A. Hayek "The Atavism of Social Justice" στο F.A. Hayek, New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas, The University of Chicago Press, 1978, σσ. 57-68.

από την κρατική επικύρωση των εν λόγω πρακτικών, γεγονός που καθιστά τη λεγόμενη 'συναλλακτική' δικαιοσύνη λιγότερο ουδέτερη και αμερόληπτη και οπωσδήποτε λιγότερο 'αυθόρμητη'.

Όμως, εκείνο που αποτελεί τον πυρήνα της νεοφιλελεύθερης επιχειρηματολογίας κατά της 'διανεμητικής' δικαιοσύνης, είναι η απαξίωση της προβληματικής της *κοινωνικής ολότητας* : της λογικής και ηθικής προϋπόθεσης για κάθε συζήτηση περί κοινωνικής δικαιοσύνης. Η στάση αυτή πηγάζει από το θεμελιώδη για το νεοφιλελευθερισμό, μεθοδολογικό και αξιολογικό ατομισμό. Όχι απλώς η *κοινωνική δικαιοσύνη*, αλλά η ίδια η *κοινωνική ολότητα* εκτιμάται ως ιδέα εννοιολογικά ανυπόστατη και αξιολογικά ύποπτη. Είναι αδύνατον, μας διαβεβαιώνουν, να έχουμε συνολική εικόνα της κοινωνίας, επομένως δεν μπορούμε να εκτιμήσουμε τη συμβολή του κάθε ατόμου στο κοινωνικό σύνολο. Ως εκ τούτου δεν μπορεί να εκτιμηθεί το μερίδιο που του αξίζει. Γι' αυτό η έννοια της κοινωνικής δικαιοσύνης είναι διπλά κενή. Ό,τι ισχύει για τα εισοδήματα ισχύει και για τις αξίες. Το ανθρώπινο είδος δεν υπάρχει παρά μέσα από διαχωρισμένες ατομικότητες. Αυτό φαίνεται ότι αρκεί για να καταστήσει το κάθε άτομο αποκλειστικά αρμόδιο να δίνει στη δική του ζωή το νόημα και τις αξίες που το ίδιο νομίζει, σε αφαίρεση από τα άλλα άτομα. Αυτό αποκλείει ηθικά τη δυνατότητα των ατόμων να αναπτύξουν προβληματισμούς όσον αφορά νοήματα και αξίες της συνολικής κοινωνικής ζωής. Η συνεύρεση και συνεργασία των ατόμων είναι θεμιτή μόνον a posteriori : μετά την προηγούμενη ανεξάρτητη επιλογή, σε αποκλειστικά ατομική βάση, των νοημάτων και των αξιών, κατά το πρότυπο των καταναλωτικών προτιμήσεων. Οι αξίες είναι, λοιπόν, ζήτημα ατομικό. Κοινωνικά δικαιώματα δεν υφίστανται, όχι επειδή η κρατική έκφραση των κοινωνικών αξιών είναι επισφαλής και αναποτελεσματική, αλλά επειδή δεν υφίστανται κοινωνικές αξίες που να τη θεμελιώνουν.

Το υποτιθέμενο 'αντι-αυταρχικό' στοιχείο της ατομιστικής αρχής έγκειται στο ότι δεν προϋποθέτει κάποιο υποκείμενο παντογνώστη και κριτή του συνολικού οφέλους της κοινωνίας. Το εγχείρημα αυτό, ωστόσο, τείνει να αποβεί άτοπο. Κατά την ανάπτυξή του περιέρχεται σε αδιέξοδα και αναγκάζεται να προσφύγει σε στοιχεία του αντίπαλου επιχειρήματος που κατ' αρχήν καταδίκαζε.[4] Τόσο το παράδειγμα του κοινωνικού κράτους προνοίας, όσο και το παράδειγμα του κρατικού κολλεκτιβισμού αναφέρονταν ρητά σε ωφελιμιστικού τύπου δικαιολογήσεις της κρατικής δραστηριότητας. Το νεοφιλελεύθερο παράδειγμα, παρά την αγωνία του να απεγκλωβιστεί από την ωφελιμιστική αρχή, βρίσκεται υποχρεωμένο να την επανεισαγάγει λαθραία προκειμένου να δικαιολογήσει το 'ελάχιστο κράτος' ή το 'περιορισμένο στις αρμοδιότητες του κράτος' ή ακόμα ένα 'ελάχιστο κοινωνικής πολιτικής'. Ο ωφελιμισμός που απωθείται κατ' αρχήν επιστρέφει κατόπιν ως σύμπτωμα. Είναι μία επιστροφή που γίνεται βεβιασμένα κατά παραχώρηση και χωρίς θεωρία, γεγονός που έχει και σημαντικές πολιτικές συνέπειες.

Στο βαθμό που ιστορικά η πολιτική διάσταση της κοινωνικότητας διαχωρίζεται και 'αυτονομείται' σε διακριτή βαθμίδα, είναι αναγκαίο η κρατική δραστηριότητα να αυτοδικαιολογείται ως μορφή καθολικότητας προσφεύγοντας σε όρους διαχείρισης της

4. Βλ. σχετικά και Raymond Plant : "Hayek on Social Justice : A Critique", στο Jack Birner and Rudy van Zijp (eds), Hayek, Co-ordination and Evolution. His legacy in philosophy, politics and the history of ideas, Routledge, London &, New York, 1994, σσ. 176-177.

κοινωνικής ωφελιμότητας. Στη μορφή κράτος και στο μέτρο της δημοσιότητας των διαδικασιών του, επιβιώνει ένα στοιχείο αναφοράς στην καθολικότητα. Το στοιχείο αυτό εκδηλώνεται στρεβλά ως 'κοινωνικό συμφέρον'. Ωστόσο, παρά την τυπικότητά του και τη συστηματικότητα των παραβιάσεών του, το στοιχείο αυτό, από μόνο το γεγονός της ηθικής και πολιτικής του νομιμοποίησης, συνιστά σημείο αναφοράς και κριτήριο του πολιτικού πράττειν. Η ιδιοσυστασία του σε σχέση με το ανταλλακτικό πράττειν της αγοράς, αναγνωρίζεται με την πολιτική (θεσμική ή μη) διασφάλιση της δημόσιου χαρακτήρα του. Η επιχειρηματολογία του νεοφιλελευθερισμού, απαξιώνοντας την *κοινωνική αρχή*, υπονομεύει το δημόσιο χαρακτήρα, όχι πλέον ορισμένων οικονομικών δραστηριοτήτων, αλλά της ίδιας της πολιτικής. Η απαξίωση της δημοσιότητας είναι λογικά ανοικτή στην άρνηση της ιδιοσυστασίας του πολιτικού. Έτσι οι πολιτικοί θεσμοί κρίνονται με μοναδικό κριτήριο την υπαλληλία τους στα αγοραία συμφέροντα. Αν ως μόνη ορθολογικότητα αναγνωρίζεται εκείνη του ατομικού συναλλακτικού πράττειν και η υπόλοιπη κοινωνική διεργασία εκχωρείται στο πεδίο της ανορθολογικότητας και της αυθαίρετης απόφασης, τότε δεν είναι δυνατόν να συζητηθούν κριτήρια *ορθολογικότητας κατά την αξία* των πολιτικών θεσμών.[5] Οι τελευταίοι αξιολογούνται απλώς ως στοιχεία *παράδοσης*, ως απολήξεις μιας διαδικασίας δοκιμασίας και επιλογής η οποία διαπίστωσε και επικύρωσε τη λειτουργικότητά τους σε σχέση με την αγορά, η οποία έχει προ-κριθεί - έχει δηλ. κριθεί πριν από τη θεωρία - ως ύπατη κοινωνική αξία. Όταν λοιπόν επανεισάγονται λαθραία κάποια κριτήρια συνολικού οφέλους, αυτά μένουν χωρίς θεωρητική και ηθική θεμελίωση. Επαφίεται η εκτίμησή τους στη διακριτική ευχέρεια του κράτους, παρά το διαφημιζόμενο "ατομισμό" της προσέγγισης.

Ο 'ατομισμός' αυτός, ωστόσο, αν και προβάλλεται ως στοιχείο συνέχειας με την κλασική φιλελεύθερη παράδοση, αποτελεί, πλέον, μια έννοια ιδιαίτερα προβληματική έως αντιφατική στο πλαίσιο του νεοφιλελεύθερου επιχειρήματος. Σε συνθήκες όπου το κεφάλαιο παράγει το ίδιο τις προϋποθέσεις του, όπου η δική του απρόσωπη κίνηση επιβάλλει στα υποκείμενα αυτό που ο Hayek- ονομάζει 'αυθόρμητη τάξη', η απρόσκοπτη λειτουργία της αγοράς αναγορεύει σε ύπατο κοινωνικό υποκείμενο όχι το *άτομο*, βεβαίως, αλλά το *κεφάλαιο*. Εκείνο που εξιδανικεύεται ως 'αυθόρμητη τάξη' δεν είναι παρά η κίνηση του κεφαλαίου που πραγματοποιείται "πίσω από τις πλάτες" των λειτουργών του. Δεν μπορεί λοιπόν η αγορά να δικαιολογηθεί ως ο ιδεώδης τύπος κοινωνικής συνεργασίας που διασφαλίζει καλύτερα την ελευθερία του ατόμου, εφόσον δεν είναι τα άτομα που συσχετίζονται στο πλαίσιό της, αλλά οι *επιχειρήσεις*. Και δεν υπάρχει τίποτε πιο αυταρχικό από την επιχείρηση.[6]

5. Γενικά, λοιπόν, δεν αποτελεί η ορθολογικότητα προαπαιτούμενο για να λειτουργήσει ο ανταγωνισμός, αλλά, αντιστροφα, ο ανταγωνισμός ή οι παραδόσεις που επιτρέπουν τον ανταγωνισμο είναι εκείνοι οι παράγοντες που παραγουν την ορθολογικη συμπεριφορά." F.A.Hayek, Law Legislation and Liberty, op. cit. vol.3 The Political Order of a Free People, σ. 76.

6. Ο αυταρχικός, εξουσιαστικος χαρακτήρας των καπιταλιστικων σχέσεων ομολογείται, εν παρόδω, και απο τον Hayek, παρά το εγκώμιο της αυθορμησιας της αγοραίας ταξης: "Ο ανταγωνισμος, τελικά, είναι, παντοτε, μια διαδικασία με την οποία λίγοι καθιστουν αναγκαιο για τους πολλους να κανουν εκεινο που δεν τους αρέσει είτε αυτό είναι να εργάζονται σκληροτερα είτε να αλλάξουν συνηθειες είτε να αφιερώσουν μεγαλυτερο βαθμο προσοχής, συνεχούς εφαρμογής και κανονικοτητας στην εργασια τους πράγματα που, χωρις τον ανταγωνισμο, δεν θα ήταν αναγκαια". vol.3 The Political Order of a Free People, σ. 77.

Οι αξιώσεις για ατομική ελευθερία σταματούν στην είσοδό της.[7] Η δική της ελευθερία είναι που εξυμνείται από το νεοφιλελευθερισμό. Εξού και ο αποκλειστικά αρνητικός ορισμός της ελευθερίας : όχι ελευθερία *για*, αλλά 'ελευθερία *από*'[8]. Διότι η ελευθερία της επιχείρησης - σε αντίθεση με την ελευθερία των ατόμων - δεν επιδέχεται, βεβαίως, πολλές εκδοχές όσον αφορά το περιεχόμενό της. Ελευθερία, λοιπόν, *για* κέρδος. Ελευθερία, όμως, *από* τί; Ελευθερία, προπάντων από κάθε περιορισμό των δικαιωμάτων της ιδιοκτησίας. Τί εστί, όμως ιδιοκτησία; Στη Γαλλική Επανάσταση, στη *Διακήρυξη του 1789*, διατυπώνεται η *δυνατότητα* μιας διττής αντίληψης της ιδιοκτησίας, ως αποκλειστικής κυριότητας του πράγματος αφενός και ως απαράγραπτου δικαιώματος του προσώπου στην κυριότητα του εαυτού του αφετέρου.[9]

Αυτή η ιδέα ότι η ιδιοκτησία δεν είναι μόνον αποκλεισμός, αλλά έχει και θετικό περιεχόμενο είναι, βεβαίως, ως προς τη ρητή πολιτική της διατύπωση, ιδέα της Γαλλικής Επανάστασης και όχι του κλασικού φιλελευθερισμού, παρότι οι καταβολές της βρίσκονται στον John Locke. Ωστόσο, ο A.Smith τουλάχιστον βρίσκεται πιο κοντά σ' αυτή την ιδέα παρά στη νεοφιλελεύθερη αντίληψη της ιδιοκτησίας ως αποκλεισμού. Η ένταση μεταξύ των δύο διαστάσεων λανθάνει στην προβληματική του A.Smith και του υποβάλλει τη μέριμνα για το μετριασμό των ακροτήτων της ιδιοκτησίας. Ξεχνάμε συχνά ότι ο A. Smith "βλέπει" στις αγοραίες σχέσεις, όχι μόνον "πρόσοδο" και "αποτελεσματικότητα", αλλά και φαινόμενα αλλοτρίωσης. Η έννοια της ιδιοκτησίας ως δικαιώματος χρήσης των ιδίων δυνάμεων και οικειοποίησης των αποτελεσμάτων τους παραπέμπει σε κοινωνικά δικαιώματα του πολίτη. Αυτό προκαλεί, βεβαίως, την αμηχανία του κλασικού φιλελευθερισμού μπροστά στο φαινόμενο της εκμετάλλευσης, αλλά τον κρατάει ανοικτό προς την καντιανή αξίωση της αυτονομίας του ανθρώπου που είναι μια αξίωση θετικής ελευθερίας.

Ο νεοφιλελευθερισμός, αποκλείοντας κάθε χειραφετησιακή διάσταση από την έννοια της ιδιοκτησίας, επιχειρεί την αναδιατύπωση των αποκλειστικών δικαιωμάτων της, σε αφαίρεση από τους ιστορικά διαμορφωμένους κοινωνικούς και πολιτικούς περιορισμούς των δικαιωμάτων αυτών. Η έννοια της ιδιοκτησίας αποκόπτεται οριστικά από όποια έννοια 'γένους', που θα την όριζε ως δικαίωμα του πολίτη.[10] Και όχι μόνον. Η περιοριστική πρόσληψη της έννοιας της ιδιοκτησίας αποκλείει την ανάπτυξη της ιδιότητας του ενεργού πολίτη. Τη

---

7 Το ίδιο συμβαίνει και με το άλλο συλλογικο υποκειμενο της αγοράς : τα νοικοκυριά. Οι αξιώσεις της ατομικής ελευθερίας σταματουν στην πόρτα τους. Για το εγκλωμβισμό των παραδοσιακών οικογενειακών σχέσεων βλ. H.B. Acton, The Morals of the Markets, op. cit. passim και G. Gilder, Wealth and Poverty, Buchan & Enright, Publishers, London, 1982, passim. Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμα και σε νεοφιλελεύθερες προσεγγίσεις, όπου αναγνωρίζονται η έκπτωση του νεωτερικού δικαιώματος στην προσωπικότητα στο σύγχρονο καπιταλισμό καθώς και οι ενισχυόμενες πολλαπλές χειραγωγήσεις του ατόμου, η εναλλακτική θεωρητική λύση που προτείνεται *έναντι των ολιστικών, κολλεκτιβιστικών προσεγγίσεων*, είναι η θεματοποίηση της κοινωνίας με ορους οργανισμού: οπου τα ατομα ομαδοποιουνται σε ιεραρχημένα 'συλλογικά μελη' του κοινωνικού σώματος με επιμεριομενες αρμοδιοτητες και λειτουργιες, δηλαδή τις τάξεις και τα κοινωνικά στρώματα με προνομια που πρέπει να αναγνωρίζονται, να συντηρουνται και να προστατεύονται. Richard Weaver, "Individuality and Modernity" στο Felix Morley (ed), Essays On Individuality, Liberty Press, Indianapolis, 1977, σ.σ. 87-113.

8 Για τον αρνητικό ορισμό της ελευθερίας: βλ. F.A.Hayek, The Constitution of Liberty, London, Routledge and Kegan Paul, 1960, κεφ. 1ο ("Liberty and Liberties", σ.σ. 11- 21).

9 Βλ. E. Mnaliμnap, Τα Όρια της Δημοκρατίας, Εκδ. ο Πολίτης, Αθήνα, 1993, σσ. 97- 117.

10 Αντίθετα στον A. Smith, η ιδιοτητα του πολιτη τεινει να αξιολογειται ως ενεργός πολιτική αρετή, μολονότι η κριτική γλωσσα του civic humanism δεν είναι η αδιαφιλονίκητα κυριαρχη οκοπιά των προβληματισμών του. Βλ. σχετικά, Jerry Evensky, "The evolution of Adam Smith's views on political economy", History of Political Economy, 21 : 1, 1989, σ. 126.

μειώνει σε ένα διαρκώς συρρικνούμενο πεδίο εκπροσώπησης και εκχώρησης πολιτικών εξουσιών στις ομάδες των ειδικών' της πολιτικής. Η απαξίωση αυτή της έννοιας ενεργού πολίτη δικαιολογείται ως άμυνα έναντι της εξω-οικονομικής παρέμβασης που "απειλεί την ελευθερία", "ελευθερία" που ορίζεται πάντα αρνητικά και αποκλειστικά ως ελευθερία όχι του ατόμου αλλά αλλά του υποκειμένου της *αποκλειστικής ιδιοκτησίας*. Το μόνο που μένει από τον 'ατομισμό' είναι η ιδεολογική χρήση του για την αποτροπή κάθε μορφής συνεργασίας των πολιτών που θα αμφισβητούσε τις παραδεδομένες μορφές συλλογικότητας : την επιχείρηση και την οικογένεια.

Η 'χειραφέτηση' αυτή της ιδιοκτησίας από τον έλεγχο της κοινωνίας σηματοδοτεί την οριστική ρήξη του νεοφιλελευθερισμού με την παράδοση του Διαφωτισμού που ήταν ανοικτός προς τη θέση ριζοσπαστικών αιτημάτων. Ο εξορκισμός του πολιτικού από το πεδίο της ιδιωτικής κοινωνίας οδηγεί μοιραία στον περιορισμό του κοινωνικού ελέγχου επί των κατεστημένων μορφών της πολιτικής. Το ανεξέλεγκτο της ιδιωτικής αποκλειστικής ιδιοκτησίας συνεπάγεται το ανεξέλεγκτο της πολιτικής εξουσίας.

Έτσι ο νεοφιλελεύθερος 'αντικρατικός' λόγος καταλήγει στην υποστήριξη ενός ιδιότυπου κρατισμού : λιγότερες αρμοδιότητες στο κράτος, αλλά μεγαλύτερη στεγανότητα των μηχανισμών του. Τα ζητήματα κοινωνικής δικαιοσύνης, κοινωνικής αναπαραγωγής, κοινωνικών αξιών, ως 'ανεπίδεκτα θεωρίας' αποτελούν απαγορευμένα αντικείμενα για την ηθική και λογική κρίση. Η κοινωνία δεν επιτρέπεται να έχει λόγο σε ζητήματα αναπαραγωγής της η κοινωνία ως υποκείμενο θεωρείται απαράδεκτος ανθρωπομορφισμός. Αντ' αυτής όμως, αποφασίζει το υπαρκτό υποκείμενο που την αντιπροσωπεύει : το κράτος. Στο πλαίσιο αυτής της κατεύθυνσης δεν είναι καθόλου τυχαία η σύγκλιση όλων των νεοφιλελεύθερων εκδοχών σε προτάσεις συνταγματικών μεταρρυθμίσεων όπου, στο όνομα της απαλλαγής από το γιγαντισμό και την πανταχού παρουσία του κράτους, προτείνεται η ακόμα μεγαλύτερη στεγανοποίηση των μηχανισμών του.[11] Ο δραστικός περιορισμός του εκλογικού δικαιώματος, η αναγωγή της πολιτικής πρακτικής σε όρους επιχειρησιακής δραστηριότητας, η απομόνωση της εκτελεστικής, αλλά και της νομοθετικής εξουσίας από τον κοινωνικό έλεγχο, αποτελούν προτάσεις που δεν προσανατολίζονται ασφαλώς σε μετριασμό των αντινομιών της διαχωρισμένης από την κοινωνία, πολιτικής. Αντιθέτως, παροξύνουν το διαχωρισμό αυτό, σε βάρος των αναγκών της κοινωνικής αναπαραγωγής και ακόμα, της κοινωνικής συνοχής.

Έκφραση της κοινωνικής αρχής αποτέλεσε ιστορικά η μεσολάβηση της αγοράς από το σύστημα των θεσμών της δημοκρατίας. Ο νεοφιλελευθερισμός, με αφορμή τις αποτυχίες αυτής της μεσολάβησης, τείνει να αφαιρέσει από το κράτος τα χαρακτηριστικά εκείνα που ιστορικά διαμεσολαβούσαν την ταξική του σύσταση. 'Προστατευμένη' από τη δημοσιότητα και απαλλαγμένη ηθικά από την υποχρέωση σε λογοδοσία στο όνομα κοινωνικών αξιών, η εξουσία τεμαχίζεται σε διαδικασίες που διέπονται από το ιδιωτικό δίκαιο και συνεπώς νομιμοποιούνται όπως και κάθε άλλη συναλλακτική δραστηριότητα, βάσει των κριτηρίων της ανταποδοτικότητας, της ελεύθερης επιχειρηματικότητας και της ατομικής κερδοφορίας.

11. Βλ. Nick Bosanquet, After the New Right, Heinemann - London 1984, σ.σ. 14-18.

Οι αξιώσεις του νεοφιλελευθερισμού εμφανίζονται, λοιπόν, πολύ πιο φιλόδοξες από την 'απελευθέρωση' των αγοραίων σχέσεων : πρόκειται για δικαιολόγηση της επέκτασης της αγοραίας αρχής στο πεδίο της πολιτικής, για *αποδημοσιοποίηση της πολιτικής*. Στον τυπικό διαχωρισμό της πολιτικής βαθμίδας από την άμεση υλική δραστηριότητα των ατόμων-ιδιωτών επιπροστίθεται και ένας άλλος διαχωρισμός : εκείνος της διοικητικής κρατικής μηχανής από τον έλεγχο της κοινωνίας των πολιτών. Ο πρώτος διαχωρισμός είναι ο τυπικός δυϊσμός της αστικής κοινωνικότητας : αγοραία και κρατική λογική. Ο διαχωρισμός αυτός υπόκειται ιστορικά στους όρους της συνολικής κοινωνικής διεργασίας. Ο δεύτερος διαχωρισμός, ο διαχωρισμός του κράτους από τον έλεγχο της κοινωνίας, αποβλέπει ακριβώς στην καταστολή της κοινωνικής δυναμικής που αμφισβητεί τον πρώτο. Η αμφισβήτηση αυτή είναι, όμως, το αναγκαίο ρίσκο της κοινωνικής αναπαραγωγής. Η αναπαραγωγή του οικονομικού συστήματος διακυβεύεται από την ίδια την ιστορική κίνηση της κοινωνίας, με την ανάπτυξη τάσεων που υπερβαίνουν δυνάμει, τόσο τις λειτουργικές ανάγκες της κοινωνικής μορφής της παραγωγής, όσο και τους συναφείς χωρισμούς. Η ένταση που ενέχει αυτός ο διαρκώς αναδιαπραγματευόμενος διαχωρισμός ορίζει το πεδίο της δημοσιότητας. Επιβάλλει ουσιαστικά το δημόσιο χαρακτήρα στο κρατικό πράττειν. Προσδίδει στην ταξική κυριαρχία, *πολιτική* μορφή. Είναι αυτή η δημοσιότητα που αποτελεί την άμυνα της κοινωνίας απέναντι στις ολοκληρωτικές τάσεις του κράτους. Ο νεοφιλελευθερισμός, ταυτίζοντας κοινωνία και αγορά, κηρύσσει τον περιορισμό κάθε μη αγοραίου πράττειν και προκαλεί το αντίθετο από ό,τι ο ίδιος δήλωνε αρχικά ως στόχο του : την ενίσχυση του κρατισμού με τη στεγανοποίηση του κρατικού μηχανισμού από κάθε έλεγχο της κοινωνίας.[12] Στην έσχατη λογική του συνέπεια, καταργεί τη 'σχετική αυτονομία' του κράτους από τα ιδιαίτερα συμφέροντα, απολυτοποιώντας την αυτονομία του από την κοινωνία. Αποτελεί ειρωνεία ότι ενώ ο - οφόδρα διεκδικούμενος από τους νεοφιλελεύθερους- σωτηριανός φιλελευθερισμός στόχευε στην απόσπαση του κράτους από τα ιδιαίτερα συμφέροντα και στην αυτονόμησή του ως μηχανισμού απρόσωπου και υπαγόμενου σε κοινωνικό έλεγχο, ο νεοφιλελευθερισμός οδηγεί στο ακριβώς αντίθετο : την υπαγωγή του κράτους στην εντολή των υποκειμένων της αγοράς.

Η ουτοπία της κοινωνίας ως 'καθαρής αγοράς' κατατρύχει το νεοφιλελεύθερο διάθημα. Διάθημα ιστορικά επικίνδυνο, παρότι λογικά αυτοαναιρούμενο. Πρόκειται για ένα πρόγραμμα που δεν μπορεί να εκπληρωθεί, παρά μόνον διαλύοντας την κοινωνία. Στο βαθμό που η αστική κυριαρχία ενδιαφέρεται για την αναπαραγωγή της, οφείλει να αναπαράγει και την κοινωνία και δεν μπορεί να το κάνει αυτό παρά μόνον διακυβεύοντας εν μέρει και 'νοθεύοντας' πολιτικά το πρόγραμμά της. Η νεοφιλελεύθερη πρακτική αναδιατύπωση του προγράμματος αυτού στην καθαρότητά του επαναθέτει, μοιραία, την κυριαρχία της αγοράς ενώπιον των ορίων της : διότι ενώ δεν της αρκεί τίποτα λιγότερο από την ολοκληρωτική καθυπόταξη της κοινωνίας, η τελείωση της κυριαρχίας αυτής κινδυνεύει να καταστρέψει και την ίδια και το αντικείμενό της.

12. Για μια διαφορετική προσέγγιση που καταλήγει, όμως, επίσης στο συμπέρασμα ότι η 'πλήρης ελευθερία' των συναλλαγών καταλήγει σε ένα νέο κρατισμο, βλ. Roger Frydman, "L'Etat et le modèle économique" στο W. Andreff, et als. L' économie-fiction. Contre les nouveaux économistes. Francois Maspero, Paris 1982, σσ. 15- 54.